

UTOČIŠTA

(Stalno se vraćajući istome: otići)

Život u složenoj civilizaciji stvara poznati impuls za povlačenjem.

Leo Marks

Svi mi koji smo netremično čitali *Peščanu planetu* Frenka Herberta bili smo očarani idejom sieča, skloništa za slučaj opasnosti. Tamo su se slobodnjaci sklanjali kad su počinjale peščane i ratničke oluje, u utočištima je bilo vode, hrane i čvrstih nadglavnika. Sieč je utočište skriveno u *divljinama* ili *pustinjama*, putevi do njih su nedostupni ili znani izabranima, to su *zone isključenja* istorije...

Književne maštarije, nesumnjivo! Ali, dok grozničavo čekamo treći nastavak nove filmske verzije *Dina*, i dok filmske mase i dalje onu stariju, Linčovu, proglašavaju pro-mašenom i slabom (ako i za tren poverujete ukusu masa, vratite se Seneki),¹ mogu samo da zavapim: ali čovek i čovečanstvo jesu u opasnosti. U svoj množini opasnosti, u ekonomskoj, ekološkoj, ekumenskoj, energentskoj, e-tehnološkoj, najposle, i da prekinem ovaj niz *e-opasnosti*, u biološkoj *onih* i ovih dana, meseci, kažu i godina...

Zatvorio sam se u pećinu, ja žestoki arsenij crtač, piše u jednoj pesmi italijanski pesnik i nobelovac Salvatore Kvizimodo. Bašlarovo delo, poetska teorija druge polovine dvadesetog veka, sva protkana micelijumom *Poetike prostora* i skrivalištem u kući poezije, kao da pandan nalazi u paradigmatičnoj i pragmatičnoj umetnosti svakog vremena (šta god drugi da kažu i koliko god da su protiv, uzalud je), a to je arhitektura, i u njoj problem kuće, stana, sobe kao osnovni zahtev opstanka.

Nismo jedina društvena bića, ali smo jedina individualna bića, u vlasti smo te uvek nove a iste dvojstvenosti, tog kvantnog poretka, svetskog poremećaja koji i određuje i prekida dvojstvenost, to je taj slom, kolaps „talasne funkcije”, kako govore fizičari, trenutak dodira kad se menja egzistencija, bilo da egzistenciju „vitgrnštajnovski” posmatramo kao spoj *logosa* i *mithosa*, bilo da „aristotelovski” utvrdimo da ljudi kao društvena bića (*politikon zoons*) zahtevaju javni život (*politikon bion*),² ili pak, dramski rečeno, kao sudar slobodne volje i večnog, kosmičkog zakona nad nama. Ali „antikantovski” i „promarksovski” moram ponovo da zavapim: utočišta, skloništa, pa nisu poprište ideje već prakse, i nije reč da se ona objasne, već naprave i nastane nama. Ili bar da postoje kao večni meta-metafizički Drugi, ovostrani, pragmatični, dosežni, umirujući prelazak. Utočišta u slučaju opasnosti su prostori-ćelije, osnovna građa metakvantnog vakuuma u kojima živimo izložni hirovima materije i energije, smrtonosnim zračenjima i kancerogenoj tuzi svakidašnjice. Ona ne mogu biti samo unutrašnja niti isključivo spoljašnja „faktografija”,

¹ Seneka, Knjiga prva, 7. pismo Luciju.

² U daljem toku teksta, videćemo, istovetnu misao je ponovila i Hana Arent.

niko nije bezbedan u zatvoru niti slobodan u žednoj i gladnoj pustinji. Nema avanture bez rizika, kažu, ali ova avantura je na „obe strane sveta”, bremenita obostranim opasnostima i iskušenjima. To je modus pomirenja mediokritetstva s rizicima slobode, avantura „srednjeg puta”, amalgam frustracija s obe obale i njihovo uranjanje u tokove nadrastajućih vrednosti. Ista vrsta inteligencije je na delu u postavljanju i bežanju iz zamki.

Mogli bismo da pobe gnemo nazad u nacionalnu državu i da tražimo vraćanje istorije. Ovo nije unapred i osuđujuće loša stvar, ali traženje priznanja na ovaj način riziku je umnožavanje uslova koji su doveli do traume. Fizička utočišta u „netaknutoj pustoliji” sa znatnom udobnošću privilegija je bogatih, a ako to niste, a niste, vrhunski domet vam je kakva jeftino ozidana kućica pola sata od grada. Druga mogućnost jeste da se dezartikulacija vidi kao remetilačko i potencijalno plodno osporavanje iscrpljenih standarda uspeha, umornih načina govora, toksičnih ciklusa patnji... To bi moglo značiti ulazak u čudne, nezapamćene vrste politike. To bi moglo značiti učenje izmišljanja novih reči, učenje novih rituala, otvaranje našeg tela novim bogovima. Šta god da priziva, verujem da ovaj koncept stvaranja utočišta opisuje dela onih razuđenih i neprikladnih.

Neophodan sastojak za stvaranje utočišta je odvajanje od poznatog. To je trenutak kad se onostrano ili još nezemaljsko „zabija” u ovozemaljsko. Nekolicina sasvim malo napred *skoro-pa* prokaženih filozofa je postavila bekstvo i utočišta u svoj „ontološki temelj”.

Pravljenje utočišta je istraživanje. To je istraživanje poslednjeg vremena.

Počnimo (da gradimo)...

Kultni, uvek poželjno ne-akademični italijanski filozof Franko Bifo Berardi (Franco Bifo Berardi) ima filozofsku, poučnu priču o utočištima, oslonjenu na film *Take Shelter* režisera Džefa Nikolsa. Sve u starogrčkom maniru filozofske skaske, poučnog narativa sa „dubinskim implikacijama”, recimo tako. Berardi prepričava film koji je postavljen na kraj prve decenije dvadeset prvog veka, u te veoma zloslutne godine. Glavni junak Kertis ima noćne more i sanja o svetskoj oluji. Odlučuje da u svom dvorištu izgradi sklonište, zbog toga sve žrtvuje, novac, posao, porodicu i mentalno zdravlje. Na kraju, medicamentski (raz)uveren u svoje zablude, odlazi na plažu, i tad se pojavljuje prvi znak onog vetra kojeg ima i na kraju drugog *Terminatora*, kad trudna Sara Konor beži od tehno-apokalipse u pustinju. Berardi ima „pouku”, kontekstualizovanu događajima tog vremena (slom banke *Liman*, pad evropskih i arapskih „obojenih” nada, predosećaji druge, treće... mračne decenije milenijuma), koja glasi da je novac utočište, ali i raka životu, da su utočišta posao onih koji spremaju oluju, a pre svega: „Ne budite vezani za život, a najviše od svega: nemojte imati nadu, taj otrovni, zarazni lek. Samo beznađežni znaju neizrecivi put sreće.”³

Ovde nas oluja i Berardi navode na potkulturu *prepera* (*preppers*), preživljavača, pripremača, spremnih... Potkulture su kao i svake druge kulture, svako ima svoje mišljenje o njima, da budem pristojan spram uličarskih dosetki. U doslovnijem, prošlove-

³ Franco „Bifo” Berardi, www.e-flux.com/journal/40.

kovnom obliku, nastaje početkom Hladnog rata, kao dug tad i sad potencijalnog nuklearnog rata, sastojeći se u pripremanju i preživljavanju apokalipse, kakve god. Tokom pedesetih godina i kasnijih decenija poprimila je svojstva elitno-stratifikovanog preživljavanja atomskog rata u podzemnim skloništima, opremljenih za *vremenski* period između spoljašnjeg uništenja i bezbednog povratka na površinu zemlje. I u Americi i u Rusiji demokratizovana su ubrzo potom, građenjem skloništa od atomskog rata za vladajuću klasu i bogatije slojeve društva, a malo kasnije skloništa su komercijalizovana u Americi industrijom preživljavanja, a u Rusiji prikrivenom elitizacijom. Bogati ili pak uticajni pojedinci mogli su očekivati da budu u skloništima opremljenim hranom, vodom, mehanizmima za prečišćavanje vazduha i komforom tokom trajanja opšte devastacije površine, kako na jednoj tako i na drugoj strani.

Depresivno naravoučenije ovog dugog marša kroz institucije propasti teško da može da zadovolji elementarni krik *ljudskosti*: opstanak. I ne samo ljudskosti, već i poriv *živog*: opstati. I ta elementarna nesigurnost u darodavnu prirodu stvarnosti prelila se u svaki naš dah, gest i misao. Potreba za opstankom nije samo biološka konstanta, Darvinov naučni hir ili potpražna potka kapitalizma, niti stanuje u umetnosti, arhitekturi ili autsajderstvu kao životnoj strategiji. Oblikovani smo u svakom trenutku njome, zaprema nam misli i podsvest, dela i namere. Taj imperativ ima biti utažen, i gotovo!

Biološki, fizički, individualni opstanak ima, kao i sve ostalo, svog dijaboličnog dvojnika, prozvanog finalitet vrste. Sastoji se, ironično rečeno, u istom: *opstanku*, ovog puta bilo kakvog vida kolektiviteta. Kao nemogućnost da na istoj teritoriji postoje dve države, pojavljuje se analogna geopolitička struktura ljudske civilizacije da ne postoje teritorije na planeti koje državni entiteti ne poseduju. Ta dva pobuđenja osnovnog polja napetosti i tragedije (ali i veličine) ljudskog društva, tog odnosa individue i mnoštva, čine da se sukobljavaju dva osnovna načina postojanja čoveka u društvu: iznutrašnjost koja govori da smo sve i ospoljašnjost koja govori da smo ništa. Ta napetost između pojedinačnog čoveka i društva razrešava se po pojedinca u tri egzistencijalna pravca. Naime, možemo identifikovati tri uloge za *čoveka-pojedinca*, stratifikovano, dualističko i usamljeno biće: posmatrač, žrtva i preživeli. Ovde govorimo o sudbini preživelog.

Podjednako, o pojmu utočišta: šta bi moglo da me zaštititi, ne od jedne ili druge date opasnosti, već od rizika svojstvenog samom mom bivanju na ovom svetu. Gde se može naći bezuslovno utočište? Ili – alternativni skup uporišta za uspon u mrak.

Vreme bega

Svi znamo uslovnosti – da smo imperijalnom moći društva vezani za određenu teritoriju, način privređivanja i mesto u društvenom tkivu. Prelazak u drugu državu, na drugi kontinent, ulazak u drugu kulturnu matricu... procesi su definisani samo i jedino ometajućim i neprevladivim strukturama moći. Ako dobijete, simbolično, pasoš za odlazak, to je samo lična pristupnica *drugom* poretku, ako izbirite ekonomiju koja zavisi samo od vas, njen kontekst realizacije je „zamka za snove“, ako bez žaljenja napustite urođeni jezik, kulturu i sociopsihološke uslovnosti, suočavate se s novim konfigu-

racijama zavisnosti. Bekstvo je nemoguće, pesimizam je jedina realnost. Tako, preostaju niše za dve od tri maločas pomenute uloge: posmatrača, kad napustite svoje unutrašnje slobodno biće i pristanete i druga, uloga žrtve, ako pokušate da se izborite za to i takvo fiktivno, unutrašnje ozarenje slobodnog čoveka. Doba korone je veoma očito, ali nipošto bleskom otkrovenja, pokazalo čovekov položaj u svetu. Zatvorenik u iluzornoj slobodi, slobodan da bude ekscitacija porobljavajućeg polja demonskog trija država-društvo-ekonomija.

Stvaranje utočišta je upojedinačeni i preobražujući poduhvat. Rogobatnije rečeno, individualan i individualizirajući napor *ka svetu i od sveta*, otići i vratiti se.

Jedna knjiga, neprimećena na tako karakterističan način za filozofiju *sa rubova*, u doslovnom i prenesenom smislu, koliko kao intertekstualni toliko i situacionistički zapis, govori o – odlasku. Filozof i profesor Dragan Žunić je 2012. godine napisao knjigu *Otići*,⁴ aforističkim tonom, ali i enciklopedijskom obuhvatnošću na jednu i jedinu temu – odlaska. U ovoj knjizi je *odlazak* oslikan u svim valerima svog postojanja, činjenica podjednako bogata genezom i značenjima kao i čin rođenja. Takođe, kao i čin egzistencije na ovom svetu. Sve je tu, zapravo, celokupna ljudska misao i volja, imaginacija i svesna stanja su orijentisana ovim markerima, dolaska, bivstvovanja, odlaska. Ljudski duh se kreće isključivo u ovoj trijadi.

Rekonstruišući formu filozofske skaske, literarne priče s filozofskom potkom, Žunić u svojoj fragmentarnoj knjizi-leksikonu opisuje i preispituje, analitički istražuje i poetski sublimira svekolike aspekte samo jednog pojma, samo jednog ako ga posmatramo kao reč-riznicu, ključnu reč u kakvom naučnom radu ili alef-tačku, ako bismo se okrenuli borhesovštini. Ili da na način *poetskog obrta* ovog filozofa, zapravo na *supersimetrični* način teorijske fizike, progovorimo o pojmu „otići” rečnikom „s one strane”, iz druge kulture, duhovne i metafizičke oblasti: reč je o ključnoj *reči-univerzumu*, *haiku-reči*, koja u minimumu formalnih pokazatelja iskazuje sveobuhvatnost postojanja. Tako je za Žunića reč, pojam, glagol, imenica... „otići” kvintesencija postojanja. Aspekti postojanja prelomljeni kroz koncentraciju u okviru jedne reči, sasvim nalik prelamanju bele sunčeve svetlosti kroz kristal u kaleidoskop boja. Odnosno, u literaturi, zračenja i značenja.

Žunićeva reč-riznica istovremeno je i daleko šira i nesrazmerno uža od one koju ovde postavljam kao *haiku-reč* ovog teksta – utočište. U nekoliko segmenata Žunić piše o modalitetima odlaska kad je čovek ugrožen, suspregnut, napadnut, pod strahom ili *strehom*. Tako, u segmentu „Bežati. Bekstvo”, Žunić piše: „Često *otići* nije drugo nego *bežati*. Beži se *od* opasnosti, zlog trenutka, ponekad od zle prilike, od zlog života, ali i od mogućnosti boljega života ako je skopčana sa jezo odlučivanja, izbora, odgovornosti.” U odeljku „Kuda” pojavljuju se dva arhetipska mesta za odlazak: Šuma i Planina. U odeljku „Potreba, moranje, nužda” Žunić stvara rečnik izveden iz osnovne odrednice ljudskog bića: *homo sapiens*. Tako, „čovek koji odlazi” jeste *homo abiens*, „čovek koji će otići” – *homo abiturus*.

Rekao sam već da je reč, imenica, glagol... „utočište” izvedenica i uži pojam od teme ove filozofske knjige. Istovremeno, za onoga koji traži utočište, u svim vremenskim pla-

⁴ Izdavači Zadužbina „Nikolaj Timčenko”, Leskovac i KIZ „Altera”, Beograd, 2012.

novima, u svim životnim okolnostima koje se ne mogu pobrojati, kategorizovati ni naslutiti, taj *haiku opstanka* postaje celokupan univerzum u svim svojim aspektima. Tako deluje hologram, veliko i malo menjaju uloge i mesta, delovi i celina su zverinjak transformacija, pretapanja, uvira i izvira. Kažu da tako izgleda kvantni svet.

Ovde ne mogu da odolim osude vrednom iskušenju, da dopunim Borhesa! Valjda mi se to može oprostiti, ako njegovom slavnom, visprenom i nadahnjujućem iskazu iz predgovora *Priručnika fantastične zoologije* – da ima nečega neodoljivog u ispraznoj erudiciji – pridodam skrušeno svoju podmisao da nečeg neodoljivog ima i u građenju čitavog rečnika, jedne formalizovane slike celokupnog postojanja, od jedne jedine reči. U Žunićevom slučaju, neuporedivo akribično i dubinski promišljeno, od reči „otići”, u ovom mom pomalo pretencioznom eseju od reči „utočište”. Ali, vratimo se sholastičnim i sto-hastičnim naznakama o utočistima.

Dakle, neophodan sastojak za stvaranje utočišta jeste odvajanje od poznatog. Stvaranje utočišta je kontra-metodološko, postantropocentrično, uvek uvežbavano i, kao kakav zen-koan, otporno na napore da se u potpunosti imenuje. Pravljenje utočišta je istraživanje. To je istraživanje poslednjeg vremena. To je postantropocentrično istraživanje. Utočište je napor protiv inercije univerzuma. Utočište je nevidljivi univerzitet na kome se uči usporavanje univerzuma.

Sada, ovih godina nastavka večnih ratova protiv prirode i samih sebe, više ne bismo s podsmehom gledali poznati serijal na *Nacionalnoj geografiji* o preperima, onima koji se spremaju za društveni slom i preživljavanje. Sad svi ti „čudaci”, uglavnom iz američkih nedodija, i ne deluju toliko ludo, već pre kao prilično pametni ljudi koji razmišljaju „dužom” pameću za razliku od naše uverenosti da država i vlast vode brigu o svima nama.

O pomenutim pojmovima ću nešto kasnije pisati opširnije, ali najpre o jednoj i jedinstvenoj pojavi, u nama poznatom kosmosu, samoregulišućoj povratnoj sprezi, kako bi to nazvao Stanislav Lem, ili virusu, po Vilijamu Barouzu.

Pošto znamo da je prvo i inicirajuće utočište jezik, jer u njemu pronalazimo svet u kome jesmo i odmak od njega, ništa prirodnije nije nego da proučimo dva *nastojanja za utočistem*, dva fizička poduhvata proistekla iz strukture dela dvojice, najverovatnije, najvažnijih filozofa dvadesetog veka, Martina Hajdegera i Ludviga Vitgenštajna.

Silazak, ili prelazak, jezika u biće, mentalne doktrine u fizičke strukture, ne očituje se bolje nego u dodiru filozofije i pojma kuće, bivališta, staništa, trajnog ili privremene-nog utočišta u istorijskom svetu. Umetnički projekti nam takođe mogu biti na umu, bilo ih je poprilično i nosili su sa sobom auru izdvajanja i ograđivanja jednog segmenta veštačke ili prirodne stvarnosti u znak oslobođanja od haotičnosti i težine tzv. realnosti. Ali postoji jedna skrivena nit, protkana kroz sva zamisliva i ostvarena „umetnička utočišta”, a to je prikrivena referenca ka okolnom svetu, pokušaj uspostavljanja veza izvan samog „umetničkog utočišta”, potpražno održavanje micelijumske povezanosti. Tu se naseljava jedna slabost: priznanje nedovoljnosti, stid autentičnosti, isuviše ljudski poriv za drugim, čak i ukoliko je taj drugi nedostupan ili neizvestan. Umetnost uvek traži povezanost, utočište nije umetnost, ne traži rizomsku vezu sa spoljnim svetom. Utočište je

zapravo parazit (drvenjača – četinarski parazit – kao što je *Phaeolus schweinitzii*), izmaknuće iz okoline, prenapregnutost životodavnih kanala sve do njihovog pucanja, samobitnost i samostalnost u večnom pokušaju. Zato, pogledajmo kolibe ove dvojice filozofa.

Dve kolibe

Martin Hajdeger je do svoje kolibe (*hut*) u Crnoj šumi (*Schwarzwald*), smeštene u šumovitoj planinskoj oblasti, došao zahvaljujući svojoj supruzi, Elfridi, koja je, posle njegovog imenovanja za profesora na Univerzitetu u Frajburgu, od skromnog porodičnog nasleđa napravila neveliku drvenu kolibu s namerom da omogući miran rad svom mužu. Pronašla je malu parcelu na brdu u višim delovima Crne šume koja je bila jeftina jer se kroz nju probio potok, što je načinilo previše močvarnim za uzgoj biljaka. Sagradila je relativno malu brvnaru, otprilike šest sa sedam metara, ugrađenu u strmu padinu, iz koje se pružao predivan pogled na dolinu i Alpe koji se dižu u daljinu. Ubrzo nakon toga, njen muž je konačno počeo da piše, uporedo sa *povlačenjem u Crnu šumu*, dugim šetnjama šumskim stazama, proplancima i čistinama, skijanjem niz padine tokom zime i ispijanjem rakija sa seljacima iz okoline. Započeo je nikada nezavršeno *Biće i vreme* i tu, u četvorosobnoj kolibi, sasvim moguće, naišao na fenomen kuće iz svog kasnijeg eseja „Građenje, stanovanje, mišljenje”.

Ta „fenomenološka” koliba predstavljala je tačku iz koje je mogao najbolje iskusiti stvari svog sveta. Njegov preferirani metaforički registar bio je područje oko njegove kolibe: šume i staze, vrhovi i doline, staništa i čistine, pozivi prirode i autentična povezanost s okruženjem.

Kroz svoje filozofsko delo Hajdeger se kreće od neautentičnosti bivanja kod kuće (termin *zu Hause*), preko autentičnog dodira egzistencijalnog beskućništva, do mogućeg preobraćajućeg povratka „kući”. Beskućništvo, nedostatak skloništa, nosi sa sobom osećaj nedovršenosti, anksioznosti, kreativnog nemira, čak erosa. U poznijim radovima Hajdeger se „vraća kući”, utemeljuje ljudsku autentičnost i prilagođavanje postojanju. Stvara prostor za „egzistencijalno stanovanje”, što znači „biti tu”, kakvo god da je „bivanje тамо”, a što znači utemeljenje u sadašnjem trenutku, s onim što znači u svim „registrima” postojanja. On uvodi pojam *gegnet* ili nešto što bi moglo da se nazove „pokretljivost stanovanja”. Hajdeger je mislilac paradoksa, i u pojmu *gegnet*a postoji „dijalektička” povezanost stanovanja i pokretljivosti, bivanja u „kući” i beskućništva. Ujedno, ova uzajamna veza „stanovanja” i „beskućništva” sprega je „prostora” i „vremena” u svim realnim životnim iskustvima. Kad se vratimo Hajdegerovom *hut*-u, ta njegova smeštenost u šumi korelira s mestom sklanjanja od svakodnevice univerzitetskog filozofa, njegova izolovanost kao mesta za razmišljanje i pisanje ulančava se s mestom susreta (s Polom Celanom, na primer, ili kasnije Hanom Arent), mestom razgovora (Hajdeger je projektovao antički *topos* filozofskog dijaloga) sa studentima i kolegama, pa i fotografisanja u poznijim godina, ispred kolibe, na letnjem, nemačkom suncu.

Utočište između svetova, kategorija bivstvovanja, aspekata i vrednosti. Moguće je, dakle.

Fotografije Hajdegerove kuće: Heidegger's Hut at Todnauberg (1923), nepoznat autor

Ludvig Vitgenštajn nije bio klasičan, celoživotni profesor filozofije, već i arhitekta, muzičar, „društveni aktivista” – iako se to u njegovom vremenu zvalo ratni dobrovoljac i dobrovoljni bolničar filantrop – iako bi se i taj nekadašnji termin mogao zameniti, recimo, nekim od ovih: umetnički mecena, sponzor ili kvalitetni otpadnik od konvencija. Njegova dva osnovna i jedina dela, *Tractatus Logico-Philosophicus* i *Filozofska istraživanja* (posthumno) ujedinjuje, osim dualne, opet, kao kod Hajdegera, paradoksalne ličnosti tvorca, „emitujući poruku o konačnoj besmislenosti filozofije van konteksta samoće, duboke, duboke koncentracije i napornog intelektualnog rada”, kako kaže informatičar i doktor psihologije Goran S. Milovanović (na [tumblr.com](https://www.tumblr.com/)).

Gradeći kuću za svoju sestru, kao „naivni arhitekta”, Vitgenštajn je napisao: „Ne zanima me podizanje zgrade, već [...] predstavljanje sebi temelja svih mogućih zgrada.” Kuću je završio, njegova sestra nikada nije stanovala u njoj, a posle decenija veoma uzbuđljivog postojanja te „filozofske” kuće, ona je pretvorena u muzej.

Uzgred, sećam se divne naučnofantastične priče Rodžera Zelaznija (*Roger Zelazny*) pod nazivom „I sazidao je zbrkanu kuću”, u kojoj kuća postaje portal ka mnogoobličnim svetovima. Teško je ne posumnjati u skrivene motivacije i inspiracije samog pisca.

Vratimo se Vitgenštajnu i teško previdljivim primislima da manuelni⁵ rad predstavlja Kantovu „stvar po sebi” (ovom filozofu se pripisuje izreka: „Ruka je prozor za um”).

⁵ Zapravo, arhitektonski, znači projektantski rad. Ali u ovom veoma neintuitivnom slučaju, možda možemo Vitgenštajnovu arhitektonsko delo, kuću za porodično življenje, posmatrati i kao produkt, veoma simbolično rečeno, vlastitih ruku. Jer Vitgenštajn nije imao nikakvih finansijskih ograničenja, osnov-

Preokret koji je nastao u toku Vitgenštajnovog traženja filozofskog ekvivalenta „temelja svih zgrada” posledica je sučeljenja fizičke stvarnosti i filozofskog odnosa prema njoj, kada se ovaj filozof-arhitekta udaljio od rigorozne logike i okrenuo govoru, paradoksu, parabolama, logično-jezičkim „igramama”.⁶

Arhitektura je, a znam to i po sebi, potprazna strast. Bili to (arhitekta) ili ne (samo stanovati), sagradili (svojim ili tuđim rukama) šta god, ili postali privremeni žitelj „najtrajnijeg od ljudskih ruku” (arhitekture), nemoguće je ne sanjati o njoj.

Vitgenštajn je bio vrlo ozbiljan sa svojim samonametnutim progonstvom i potrebom za begom i povlačenjem kao filozofskim spektaklom. U ranim dvadesetim prošlog veka Vitgenštajn je otputovao u zabačeno norveško selo Šolden i pronašao strmu, nenastranu padinu s pogledom na lokalno jezero Ejdsvatnet.

Posle Prvog svetskog rata je izgradio omanju kamenu kolibu na strmom obronku, u koju se nekoliko puta „filozofski” povlačio. Posle njegove smrti 1951. godine, koliba je rastavljena i premeštena u selo, da bi nakon 2010. godine ponovo rekonstruisana na prvobitnoj lokaciji i (verovatno) otvorena za filozofsko-turističke posete.

Fenomen kolibe filozofa istražuje povezanost između uslova izgnanstva, bekstva i povlačenja i fizičkih ili mentalnih mesta koja pogoduju razmišljanju i intelektualnoj produkciji. Načini produktivnog razdvajanja koje su predložili Hajdeger i Vitgenštajn svojim kolibama (*hut*) odnosno bekstvo od svakodnevnih pritisaka hipervezanog i hiperubranog gradskog života za kojim svi žudimo, predstavlja povlačenje o kom sanjamo, izgnanstvo na koje se možemo lako prisiliti.

Vitgenštajn je živio svoje filozofsko-arhitektonske snove na način komplementarno-suprotan Hajdegeru. Ako je Vitgenštajnova koliba bila beg od kuće – posebno kao otklon od njegovog bogatog porekla i buržoaske akademske karijere – Hajdegerova koliba bila je put povratka kući, jer je on, u jeziku najpre, pravi smisao građenja video u stanovanju, kako piše u napred pomenutom eseju o stanovanju i građenju.

Ali, evo, možemo od 2020. godine da razmišljamo o kolibama filozofa – modelima prvobitne arhitekture samokarantiranja – u senci novog imperativa, socijalnog distanciranja. Dok je kod Hajdegera „kuća” mesto susreta sa svetom, Vitgenštajnova „kuća” je mesto raskida. Uostalom, kao i jezik koji su obojica posmatrali kao ontološku kategoriju i pitanje granice ljudskog znanja.

Valter Benjamin je sažeo vezu između materijalnih sastojaka izgrađenog okruženja i svetova snova: „Konstrukcija igra ulogu podsvesti.” Verovatno je to zapisao u svom *The Arcades Project*, monumentalnom i kod nas neprevedenom delu. Njegova *haiku-misao* neodoljivo sugerise na *utočište (sklonište)* kao univerzalno i kao diskurs, biblioteku pronađenih slika i neautoritarnih struktura, kao reč koja se uvek iznova izgovara, kao zaobilazni put, kreiranje anatomije takvog *ne-mesta* u brutalnosti svakodnevlja, njegovu univerzalnost i načine na koje se može naći na neočekivanim mestima.

nog faktora u arhitekturi. Porodica Vitgenštajn je bila među najbogatijim porodicama u Evropi tog vremena, te su slavine bile pozlaćene, a ve-ce šolja posebno dizajnirana prema Ludvigovom dizajnu.

⁶ Sigurno je da tu leži bezrezervna privlačnost dela ovog samoodričućeg filozofa za današnje informatičare, teoretičare i praktičare veštačke inteligencije... Ali, to je već druga priča.

Fotografija Vitgenštajnovne kuće: Karl Ragnar Gjertsen
© Karl Ragnar Gjertsen

Suočili smo se, u krajnjem sledu, sa dve osnovne *ur-ideje*⁷ utočišta: gnezdo ili pećina. I ovde mogu, sa dosta proizvoljnosti, da ukažem na poklapanje sa dihotomijom mesta „za odlazak” u tekstovima Dragana Žunića: šuma ili planina.

Gnezdo ili pećina

Obe ove *ur-ideje* su odjek i otpor, kognitivni napor i prostorno-vremenska reakcija na ugroženosti, strah i prinudu u realnom svetu. Obe ideje predstavljaju neuspeh u izgradnji zajednice, kolaps društvene funkcije, otpor sadašnjosti kako prema prošlosti tako i budućnosti, te bolna uznemirenost osetljivog duha. Utočišta postaju mesta nepokretnosti i izuzimanja iz sveta, te „zone isključenja”, iskonsko ljudsko pravo sporno i osporeno od društveno-istorijske moći. Sad vidimo tehno-istorijsku strukturu civilizacija, ili mnogoobličnosti jedne, univerzalne, kad više ne postoje nezauzete, neograđene ili nedodirljive *teritorije*. Uporedo s fizikom, kontinuum prostor-vreme postaje jedinstven, civilizacija uniformna i protegnuta, bez obzira na prividne divergencije. Nema slobodnog prostora, baš kao što je i vreme postalo zaposednuto. Aksiom koji je Hana Arendt opisala

⁷ Nisam siguran da ovaj termin postoji. Ukoliko ne, sačinio sam ga prema terminu „ur-fašizam” Umberta Eka, u smislu „večne ideje”.

u knjizi *Ljudsko stanje*, podsećajući na to da drevna rimska misao o privatnosti govori o privremenom utočištu od poslovanja republike i da „čovjek koji je živio samo privatnim životom [...] nije smatran potpuno ljudskim”, današnja civilizacija je pretvorila u društveni imperativ, sveti i nedodirljivi. Ugrađujući u svaki segment postojanja „kategorički imperativ” društvenosti, društvo/država u današnjem trenutku tehnodruštvenog „poživčenja”, svođenja čovjeka na tehnodruštvenu životinju, spaja društvo kontrole predmodernih vremena sa društvom nadzora (o kojem piše Mišel Fuko), te se zatičemo u okvirima tehnološki omogućenim i posredovanim planetarne total-države.

Nikada i nigde se to nije bolje videlo nego u vreme kovid-pandemije. Bokačov *Dekameron* ne može biti nikakva metafora tog trenutka, jer to dražesno, raskalašno i mlado društvo svojevoljno je odbeglo u utočište od kuge da bi pričalo priče, a za vreme kovidisključenja prisilno je (uslovno) celo stanovništvo planete bilo zatvoreno u političke, vojne i zdravstvene logore. Ništa nije različitije od ovoga.

No, Bokačo daje mnogo dobrih saveta. Prigrlite bizarno. Rugajte se proizvoljnom autoritetu i nasilnim vernostima. Prosipajte uverenja koja više nisu razumna. Dajte sebi potrebno vreme. Pauzu. Budite nemilosrdni kad je to potrebno i uvek koristite inteligenciju – ljudsku domišljatost koja je pokretač inovacija. Kao da piše i danas, Bokačo nas nagovara na izradu sopstvenih renesansi, usred neizvesnih vremena, nagoni da pravimo i tražimo skloništa na nekoj nevidljivoj i nematerijalnoj teritoriji i da pronađemo načine kako da se sklonimo s ove istorijske pozornice.

Možda ćemo se kasnije ponovo vratiti na dualizam utočišta kao pećine ili gnezda, kada odrastemo i pokušamo da u sada već teorijskom⁸ svetu postanemo praktični.

Na ovom mestu ću se usuditi da naspram Bokača postavim Bajoa Akomolafea (*Bayo Akomolafe*),⁹ ma koliko takva paralelna postavka budi nepoverenje i skepsu. Ovde nipošto nije reč o vrednosnim ni književno-istorijskim komparacijama. Jednostavno, paralelizmi govore nehijerarhijskim i nestrukturisanim jezikom. Zapravo, jezikom snova. O Bokaču znamo i slavimo njegovo delo iz perspektive njegovog i našeg vremena. Između je bilo prilično zaborava. Bajo Akomolafe je naš savremenik, a znamo da ne želimo da dugujemo ništa savremenici, samo precima. I ono notorno, nažalost, i istinito, entropijsko – nerazumna i nemislena degradacija vremena, prevlast prošlog nad sadašnjim.

Ne mogu da odolim iskušenju uporednosti mimo logike vremena, književno-mističnog koncepta prelaska iz ovozemaljskog vremena u svet večnih ideja koji su tako voleli Platon i Borhes, dva monumenta na onim kafkijanskim vratima, iz parabole „Pred vratima”, iz IX glave *Procesa*. Još samo da razotkrijemo lice i identitet vratara, dosegli smo nebo! Ali, najpre – paralele.

Izgubili su očeve relativno rano, Akomolafe kao tinejdžer, Bokačo kao mlađi čovek, obojica su se bavila nečim danas nazvanim trans-javnim intelektualnim radom, znači

⁸ Nemam iluzije da većina žitelja planete i dalje svoj svet i svoje vreme posmatra kao mitsko--fantastičnu strukturu sačinjenu od fragmenata biološkog bitisanja, svakodnevnice, moći, tehnike i straha. Smeњуje je mit i fantastika, zamenjuju mesta, uveliko olakšavajući prodor nestvarnog u istoriju.

⁹ Akomolafe je pisac, govornik, profesor, društveni i politički aktivista, etno-ekološki zagovornik, pokretnom iz Joruba plemena iz zapadne Nigerije i rođen u hrišćanskoj porodici. Više o njemu na sajtu <https://www.bayoakomolafe.net/>

diplomacijom i politikom, pisanjem i književnim radom, ulogom korifeja akademskog Vavilona u renesansnoj Firenci i današnjem globalnom „postmodernom” i „težno-kapitalističkom” društvu. Napustili su svoje domovine i socijalna okruženja zbog povlačenja iz „previše promiskuitetnog” (termin samog Akomolafea) sveta, stavljajući u žižu svoje duhovnosti ponovno upoznavanje sveta, kroz priče koje dokoni mladići i devojke pričaju u *utočištu od kuge* ili pak isceljivačkog etosa inspirisanog autentičnom Joruba kosmogonijom.

Zadržaćemo se malo na misli Bajoa Akomolafea, o Bokaču posle sedam vekova postoje čitave „tumačionice”.

U svom eseju-propovedi, specifičnom obliku usmeno-pisanog programskog teksta,¹⁰ Akomolafe piše da je „poziv da danas napravimo utočište, da priznamo da smo begunci, da dom više nije dobrodošao, i da su možda načini na koje često pokušavamo da rešimo svoje probleme sam problem”. Iskustva pretežnog (u veoma relativnom smislu) dela čovečanstva u kovid-zatvaranju svedoče o gubljenju *doma* kao mesta prekida sa urlajućim svetom, te rušenju iluzije sigurnosti i odvojenosti od strogog okruženja svetske moći.¹¹

Naše nezadovoljstvo, naše raseljavanje. Odgovor na ova osećanja mogao bi biti *stvaranje utočišta*, prema rečima Bajoa Akomolafea, „skromnim potezom suočenim sa zastrašujućim izazovima”. Tu, u ugroženoj sigurnosti *doma*, javljaju se „pukotine” i u njima pravimo utočišta. To su pukotine u stvarnosti, i to su kada i gde „onostrano ili još nezemaljsko upada u ovozemaljsko”.

Da bismo napravili utočište od sveta i u njemu, od nas se traži da ga posmatramo kao nešto drugo, a ne samo kao mesto ljudskih delanja. Pukotine čine naše telo „neposlušnim”, a naše neposlušno telo tada stvara utočište u njima. Utočište nije mesto *na kome* se menja oblik sveta, već mesto *u kome* se može doživeti dezartikulacija.

Pravljenje utočišta je istraživanje, pomenuo sam već. To je istraživanje poslednjeg vremena. To je postantropocentrično istraživanje. To je poziv na „razmišljanje” – gde „razmišljanje” opisuje pokrete koje činimo da bismo sledili tragove svoje telesne dezartikulacije. U ubedljivijem posthumanističkom smislu, razmišljanje je uključivanje u omećajuće tokove. Kako napominje Delez, *razmišljati znači postati drugačiji*. Kao takvo, stvaranje utočišta – istraživanje – ne odnosi se na pojedince: reč je o kolektivima. Istraživački kolektivi. Demokratski kolektivi. Transformacija nije „individualna” stvar, već stvar sklopova. Ovi kolektivi mogu uključivati čoveka + neljudsko, ljudsko + ljudsko, neljudsko + neljudsko. Šta god da je u pitanju, nikada ovo ne radite sami. To uključuje pomirenje sa agencijom objekata oko nas.

Nakon dezartikulacije koja je pukotina, stvaranje utočišta je na mnogo načina ponovna artikulacija ranijih anarhističkih koncepata privremenih autonomnih zona. Možemo taj proces nazvati i prizivanje duhova Hakima Beja.¹²

¹⁰ Dostupan na sajtu samog Akomolafea.

¹¹ Oličene u državama, zdravstvenim službama, policiji, medijskim agresijama, zvaničnim uputstvima, gubljenju razlike između privatnog i javnog, ograničenju kretanja i boravka...

¹² Teoretičar, ali i praktičar vlastite koncepcije anarhizma, privremenih autonomnih zona.

Stvaranje utočišta je kontrametodološko, postantropocentrično, uvek uvežbavano i imuno na napore da se u potpunosti imenuje, saznajemo to od Akomolafea.

Akomolafe piše: „Sanjam o translokalnoj mreži stvaranja utočišta, deljenju recepta, mreži darova posthumanističkih istraživanja koja kucaju pulsom dekolonijalne emancipacije, sa čudnom politikom koja nije posvećena temama, već tokovima i poljima, i naelektrisanjem obećanja drugačijeg.”

Rečnik tehnologije

Valja biti praktičan i delatan. Ujedno i meditativan i nevezan. Trebalo bi to biti ono ujedinjenje Zapada i Istoka, proglašavano neminovnošću i nikada pronađeno. Iz sanskrita je izvedena reč *aranja*, opisno prevedena kao „tiho, osamljeno mesto gde možete povratiti svoje pravo ja”. U zapadnom vokabularu, najpribližniji su termini *svetilište*, *retreat*, *sanctum* ili naslov ovog eseja, *utočište*. Brendirano današnje vreme je ove *posebitosti* uvuklo u mreže globalnog stila života, odnosno turizma, ali to ne treba da uznemirava one plemenite duhove „utočištva”. Zapravo, s ove tačke se kreće, s mesta odricanja, napuštanja, migracije tela i značenja, kad za pojedinca prestaje bilo koja veza partikularnog karaktera, kad pojedinac napušta dotadašnji horizont događaja, za određeno vreme ili trajno, tražeći slepe mrlje metakartografije. Pojedinac može izgraditi svoje utočište usred neprohodne šume ili usred velegrada, biti samoo-slobođeni anarh, umetnik u odmetništvu Ernsta Jingera ili graditelj poput švajcarskog arhitekta Nota Vitala¹³ te njegovih *Kuća za posmatranje zalaska sunca*. Impuls izgradnje skrovište podjednako može biti potpuno osamljivanje ili integracija u samoi-zabranu zajednicu.

Suzan Sener (*Susanne Sener*),¹⁴ slobodna spisateljica iz Kolorada, svedoči o svom tridesetogodišnjem iskustvu samoće u prirodnom pejzažu, apsolutnoj tišini, izolovana od drugih i odgovarajući samo za planinu i sebe. Njene reči o izazovnoj logistici i aktivnom radu na održavanju samoće, te uspostavljanju veza sa planinskom zajednicom i radu na daljinu, postavljaju uporišne tačke gradnje utočišta na marginama civilizacije ili malo preko njih. Ona je precizno postavila koordinate svog usamljeničkog ali ne i pustinjačkog života. Provodi prosečno sat vremena dnevno u obližnjem gradu da bi zarađivala za život, ostatak vremena je posvećena usamljeničkom životu u planinskoj šumi, šetnjama, radu na brvnari i okućnici, svojim preokupacijama uz sasvim retku pomoć okolnih, sličnih njoj izdvojenika. Kroz svoju priču, ona ispisuje tehnologiju usamljeničtva, ali onog koje nije puko preživljavanje, i definiše metodologiju života u dubokoj šumi s civilizacijskim povlasticama: strujom, komunikacijama, tehnikom u domu.

¹³ Not Vital je arhitekta i umetnik čije je delo inspirisano njegovim nomadskim načinom života i iskustvima putovanja svetom. Vođen impulsom da izgradi skloništa još od detinjstva, gradi staništa koja su integrisana u zajednice u kojima su izgrađena. Više na <https://notvital.com/en>.

¹⁴ Na blogu <https://coloradosun.com/2020/03/25/write-on-colorado-susanne-sener/>.

Primere je dobro uzimati u dualnom obliku. Holandska arhitektkinja Vera Van Gul (*Vere Van Gool*) u jednom tekstu¹⁵ piše o utočištima na beskrajnim digitalnim teritorijama. Znajući da digitalni prostor ima svoju teritoriju, ona postavlja pitanje kako da se čovek skloni s tih neopipljivih i neograničenih prostora.

Pandemija, globalna migrantska kriza, prodor veštačke inteligencije u javni i medijski prostor nametnuli su nam tako bolnu svest o tome da smo izloženi, ugroženi, ogoljeni, bačeni u nemilosrdni svet, „goli u sedlu“, tragični junaci kultnog filma Denisa Hopera, Pitera Fonde i mladog Džeka Nikolsona.

Panoptikumom su nekada, u devetnaestom veku, nazivali zatvor ili muzej u kome su „eksponati“ izloženi nadzoru i kontroli, a savremeni filozofi i sociolozi, poput Mišela Fukoa, tvrde da je tehnologija danas omogućila u praksi neprimetnu implementaciju tog koncepta izloženosti naše gole kože, metaforično rečeno, svevidećem i netremičnom oku. U Kini, zemlji opasnih civilizacijskih primera, u planu je državni projekat „socijalnih bodova“, dobijanja sitnih životnih privilegija (ili pak kazni), već prema ponašanju pojedinca, zasnovanih na stotinama miliona kamera za praćenje stanovništva.

Predajući svoj i javni i intimni život globalnim oglasnim tablama koje zovemo društvenim mrežama, a ključeve svoje „besmrtnih duše“ mobilnim aparatima i aplikacijama, grubo smo probuđeni u svetu nadzora, sveopšteg i neuklonjivog. Sad je tu konglomerat pandemija, migracija i aplikacija, koje su ogolile psihološku i egzistencijalnu zavisnost od digitalnog okruženja, a kuća je postala radni, radioničarski, poslovni i svekoliki prostor, i uvezanost takvog prostora u infrastrukturu elektronsko-digitalnog okruženja postala je „nova normalnost“. Već smo digitalni, ne možemo bez daljih nivoa tehnološke matrice, sami pristajemo na to, ali smo i naterani „silama nemerljivim“.

Ali, trebaju nam utočišta! Digitalna kao i fizička.

Skloništa od spoljašnjih, onih fizičkih sila, bilo da su meteorološke, finansijske ili društvene, duboko ukorenjena u tradiciji i kulturi, kao i onih digitalnih sila, sadržanih kako u današnjim dramatičnim društvenim migracijama tako i u ličnom eskapizmu. Za ludističke otpore tehnologiji i prizivanju blaženstva izolovane seoske kućice u pasivnim krajevima, sveprisutna i neodređena digitalna teritorija je izazov i „minsko“ polje.

Negde oko 2015. firma *Space Caviar* razvila je prototip *The RAM House*, kućnog okruženja napravljenog kao mreža pokretnih delova od materijala koji selektivno filtriraju dolazne i odlazne signale i prenos podataka. Dizajn je podsećao na Faradejevu tipologiju kaveza s izrazitom dozom klaustrofobije. Projektantska kuća imenom *Jupe* nudi pokretni visokodigitalizovani šator za efikasan i siguran oblik lutalačkog života po minimalnoj ceni od 17.500 dolara. Kažu da je modularna kabina *Jupe* „stambena jedinica inspirisana zvezdama, dizajnirana za nove granice izvan grada i izvan mreže...“

Psihijatri potvrđuju da je efekat internet komunikacije na našu psihu sasvim stvaran i da se razlika između internetskog i stvarnog života konstantno smanjuje. Uz to, internet je toksičniji nego ikad i ubrzano se približavamo stanju masovnog nadzora: ljudi

¹⁵ <http://volumeproject.org/parallel-clouds/>.

snimaju jedni druge, države snimaju sve njih, a internet mogući nadziru i prikupljaju podatke i o državama i o ljudima. Može li iko od nas ikada zaista pobeći od interneta?

Arhitektkinja Van Gul ističe primarnu uloga arhitekture koja treba da omogućiti ljudima pristup bezbednosti i skloništu kada to žele, kao i to da se digitalna bezbednost i sklonište ne mogu dobiti pomoću opeke i maltera. Dalje, piše da je bitno pitanje arhitekture u dvadeset prvom veku kako da pametni dom kontroliše sam sebe, gde se svi primarni elementi kao što su voda, grejanje, svetlo i na kraju sigurnost i zaklon obezbeđuju i nadgledaju digitalnom infrastrukturu. Njenim rečima: „Povreda privatnosti, izbačena iz naših hipotekarnih kuća, probušena olujama i nadgledana digitalnom tehnologijom, sklonište je danas zaista privilegovani termin koji većina nas ne može da iskoristi [...] I sa zamućenim materijalnim [...] i digitalnim granicama, pravo na sklonište postalo je najspornije od svih ljudskih prava.”

Individua i odgovornost za stvaranje sveta

Pod pritiskom smo. Svet je izgnanstvo iz doma, iako se ne pokrećemo s mesta. Uprkos prividu ogromne, sveljudske, stalne pokretljivosti, kao da nismo otišli nikuda. Svet je, kako kažu kosmolozi, izotropan i atropičan, svugde i u svim pravcima isti. Kod kuće smo, u svom domu, ali istovremeno isterani na čistinu, kontrolisani svim silama koje država, društvo, zajednica ima. Čudna je pojedinost da u današnjem vremenu, kada praktično svako društvo/država proglašava demokratiju, nikada policijske snage nisu bile opremljenije: šlemovi, oklopi, štitovi, palice, tehno-gedžeti za „razbijanje demonstracija” (elektrošokeri, podzvučni emitori, šok i dimne bombe), borna kola, džipovi-raonici, psi, konji, taktike, tehnike... Nasilnost masa kao posledica nasilnosti države/društva, obrnuto takođe.

Drugu stranu nasilnosti možemo osetiti i poslednjih dana u popularnim pričama o uverenjima i fiksacijama dve male grupe ljudi spojenih duhom krize, i jedna i druga imaju nameru da izgrade neprobojni duh. U jednu spadaju ljudi pretežno sa društvenih margina, koji se pripremaju za propast sveta i svoje preživljavanje, na početku ovog teksta spomenuti kao *preperi*. Stvarajući vlastitu potkulturu, koja obuhvata televizijske emisije, prodavnice priručnika, opreme, oružja i znanja, mrežu saradništva i prenošenja ideja, ovi ljudi, uglavnom bez značajnijih materijalnih mogućnosti, obrazuju za sebe izolovane prostore, sredstva i živote. U drugu svi oni koji odlaze u povučeni život radi same povučенosti ili zbog pronalaženja sebe – osobe koju ste tražili sve vreme.

Ako i kad jednom prihvatimo vlastitu odgovornost za svet i sebe u njemu, ne preskačući i ne nipodaštavajući posledice, moramo se suočiti s imperativima, elementima postojanja: osnove za ljudski opstanak su hrana, voda i sklonište; ove potrebe imaju prednost nad svim ostalima. I zatim, konkretnije: sklonište je i glagol i imenica.

Te onda i postulate priče o opstanku i aspekte te iste priče: nevezivanje i nepripadanje – nekardinalnost; vlastita i autonomna „kućnost”; kompletiranje životnih stilova,

kompost – smešavina; unutrašnja i spoljna pokretljivost – moving; solidarnost i odgovor na draž i izazov – žrtvenost; život van šablona svetlosti sveta – marginalnost; umetničacija. Nikako neće biti suvišno slediti postupke raščinjavanja, ras-puštanja, ras-poseđivanja... U istinskom, večnom ljudskom domu nema mesta za posredujuće agente između pojedinca, njegovog autentično i slobodno izabranog kolektiva i sudbine. Taj konglomerat i antagonizam spremnosti i postupaka pojedinca u „kvantnom polju” zajedništva/pripadnosti/sudbine je presudan.

Spremnost za napuštanje, odlaženje, drugost – temelj je naše priče o utočištima za slučaj opasnosti. Da smo na *ovom mestu* u digitalnom a ne papirnatom svetu, prizvao bih vam sada pesmu Arsena Dedića „Moderato cantabile”. Jeste li spremni?

APPENDIX PRAECEDENS¹⁶

Kuća za pisca

Pisac mora imati kuću. Sama kuća, poznato je, odražava i rekonstruiše univerzum. Istovremeno ga i poništava. Dobro je poznato da je spoljni svet neprijatelj našem autonomnom biću, opsednutom prolaznošću i samoćom, što i čini pisce onim što jesu. Kuća je vanvremenska, ili piscima to tako deluje. Ne podleže zakonima spoljnog sveta, a njegov je organski deo. Nepokretni pokretač, rekli bi u budizmu, iako je njima najmanje trebao takav prostor.

Piščeva kuća odražava pisca samog. Podjednako je odraz i opoziv spoljašnjeg prostora, isto tako je produžetak i nedoumica unutrašnjeg prostora, onoga u kome pisac stvara svoju umetnost. Kuća je psihička i estetska kategorija, najmanje arhitektonska. Od arhitekture ostaju samo snovi. Tako najzemaljskija i najstamenija umetnost, slična skulpturi, postaje zamka za snove. Arhitektura jeste san prostora, kuća je materijal te transcendencije.

Pisac ne mora biti arhitekta da bi sagradio kuću, podjednako kao što arhitekta ne mora biti maštar da bi sagradio autentičan piščev prostor. Pisac uvek stvara u izolovanom prostoru. Arhitekta je tu da izoluje taj prostor i pretvori ga u materijalno. Pisac i arhitekta ne moraju biti jedna osoba, ali moraju deliti isti prostor, unutrašnji ili spoljašnji, svejedno.

Kuća mora odraziti duh svog stanara, književnika ili umetnika. I obrnuto, umetnik mora da dopusti da kuća izoluje i definiše njegov slobodni duh. Jer umetnici, književnici i naučnici su jedini slobodni ljudi. Za razliku od svih ostalih slobodnih ljudi koji ne znaju da to jesu.

¹⁶ Prethodni nastavak, napisano na starolatinskom, ili *Prikvel Appendix*, rečeno u današnjim filmskim terminima.

Iako je iluzoran i privremen, taj kućni prostor slobode narušava bezličnu i preteću monolitnost okolnog univerzuma. To su te privremene autonomne zone, utočišta, privatne utopije, male realnosti. U njima pisac slobodno i na miru presipa iz jedne realnosti u drugu, meša ih i sjedinjuje. Unutra postaje spolja, i spoljno postaje unutrašnje. U tim preobražajima se prikazuje istina i lepota. Isto, zlo, strah i užas. Podjednako kao i panika i melanholija.

Kuće i pejzaži oko njih deo su geografije u kojoj su ukorenjena mnoga umetnička dela. Ponekad se to jasnije vidi, ponekad ne. Ali neka svako bude siguran da je u svakom delu utkana i kuća u kojoj je ono nastalo, i pejzaž koji je okruživao mesto na kome je delo nastajalo. Književna i umetnička dela pripadaju i mestu i vremenu u kome su nastajala. Književna istorija je i istorija geografije u kojoj su živeli pisci i u kojima su nastajala njihova dela. O tome govori psihogeografija, disciplina koja proučava duh mesta.

Najdublji izraz piščevog duha je njegova kuća, i radna soba u njoj. Budimo iskreni, kad se govori o kući za pisca zapravo se misli na njegovu radnu sobu, i upravo kako je kuća metafora pisca, tako je i radna soba metafora njegovog pisanja. Govoreći o piščevoj radnoj sobi, mi zapravo govorimo o njegovom delu, i to bez mnogo teorijskog posredovanja. Tako misle pisci, tako misle čitaoci, a da li je zaista tako, nije sada najvažnije.

Neke kuće, širom sveta, lako mogu da se nazovu kućama za umetnike. Neke su sagradili sami umetnici, ili neki drugi koji obitavaju u unutrašnjim prostorima sveta, a neke su sagradili arhitekta. Nevažno je. Jedino je bitno da su oni suvereni prostori za umetnike. Umetnik mora imati kuću jer u toj kući on preklapa unutrašnji i spoljašnji prostor i time stvara nove duhovne prostore. Ovde ću izabrati primere za dva tipa: *pećina* i *gneздо*. Prva je sagrađena u Brazilu, druga u Australiji.

Fotografije kuće u Brazilu: Leonardo Finotti
© Leonardo Finotti

Fotografije kuće u Australiji: Matt Gibson Architecture
 © Matt Gibson Architecture

* * *

Sad već možemo početi gradnju, još nam samo nedostaju temelji, najpre oni nevidljivi. Dakle, elementi savršene kuće za pisca su:

Vidik na četiri vode
Veliko prednje dvorište
Zbrkana gradnja
Unutrašnje dvorište

A njene funkcije su dve:

Svet je veliki i spas je iza ugla
Pesak i magla.

Krenimo nekim redom, najpre od svega oko kuće.

Nesputani vidici na sve strane su od nesumnjive i ogromne važnosti. Ono što može da se vidi iz kuće za pisce najpresudnije deluje na njega, ma šta da radi. Toliko su važni netaknuti i beskrajni vidici da se njihov značaj ne može dovoljno naglasiti. Negde će to biti šezdeset i četiri pogleda na planinu, negde arkadijska dolina. Pustinja može biti i tatarska i ona gde na granici vida nestaje linija vode i neba. Svejedno. Važno je da je vidik uvek tu, nadohvat oka ili na korak--dva, uvek prisutan u umu pisca, njegovoj želji, svesnoj potrebi ili neplaniranom i slučajnom iskoraku.

Veliko prednje dvorište je ono mesto, i još više, onaj trenutak kad pisac izađe iz svoje kuće i zatekne se u svetu, ili barem njegovoj umanjenoj, vrlo umanjenoj verziji. Veliko prednje dvorište je prvi korak ka velikom svetu, njegovo predvorje i nagoveštaj, prvi taktovi i erotska natuknica. Zatim, veliko prednje dvorište može biti i neka pretkomora, uzimanje vazduha, telesno prilagođavanje i akomodacija, isto tako, i poslednji otisak pri povratku iz spoljnog sveta, otresanje prašine i stresanje kapi kiše sa ramena.

Kuća pisca neizostavno mora biti zbrkano građena. Pri tome, ta zbrkanost nikako nije u bilo kakvoj vezi sa fizičkom građom kuće. Konfuzna je i jednosobna brvnara, pomodno danas nazivana kabinom, koju je Le Korbizje sebi sagradio, ili Hajdegerova koliba u šumama Švarcvalda, ali i Palata poštara Ševala, premda ovaj potonji ne beše pisac već pošta. Ali zar pisac nije i uručilac dobrih i loših vesti!

Zbrkano izgrađena kuća pisca je neminovna datost. Pisac ne može da ima i ne može da želi drugačiju kuću. Zbrkana kuća je savršeni odraz konfuzije koja ga prati otkako je pisac i koja uzrokuje sve što ga čini piscem. Zbrkanost nema nikakve veze s materijalom, arhitektonskim planovima, porodičnom namenom kuće, njenom infrastrukturom ili održivošću u habitatu. Zbrkano izgrađena kuća ne znači ništa drugo do lavirint raznih nivoa, prolaza i uglova u kojima pisac živi i piše. Najvažniji deo zbrkane arhitekture kuće za pisca su prozori koji gledaju na sve strane i na različite stvarnosti. Jedan mora gledati na veliko prednje dvorište, tu organsku baštu kuće, kao na jednoj Baltusovoj (*Balthus, Balthasar Klossowski de Rola*) slici koja, otkako sam je ugledao, spada u moju ličnu ikonografiju.

Unutrašnje dvorište pridodaje pomalo istočnjački prizvuk kući pisca. Ono je paralela, kontrapunkt, opozit i kompozit spoljnjem svetu. Ograđeno je zidovima i građom same kuće te tako ono predstavlja svet oivičen samom kućom, a ne odlomak nekog sveta van zidova. Izaziva duboku melanholiju i zamišljenost, pogled koji pisac usmerava na unutrašnje dvorište je pogled usmeren ka unutrašnjosti pisca, sagledavanje i preispitivanje, tračak sumnje i prepuštanje tom tračku da zaseni pogled i duh pisca. Pred njim više nismo vani nego u sebi, ono nas pounutrašnjuje, pre pokriva, udaljuje. Ako je pisac u unutrašnjem dvorištu, u vrlo maloj meri je u svetu, pa i u kući. On je samo tu. To dvorište uopšte ne mora da postoji u kući, potrebno je i dovoljno da sama kuća bude svoje unutrašnje dvorište.

Još malo je ostalo. Samo još koju reč o tome kako kuća za pisca „radi”.

Zaista, svet je veliki. Mnogo vode, dosta manje zemlje, nebesa se sama nadograđuju i mnogo je ljudi i svetine u njemu, ali je ipak neophodna izvesna nedostupnost i udaljenost kuće pisca od ostalih ljudi, jedno pristojno i dobronamerno pustinjaštvo. Nije to lako danas, u ovako nasrtljivoj civilizaciji. Iako ljudsko društvo zauzima jedva deseti deo kopnene površine Zemlje – uključujući kuće i drumove, fabrike i parkirališta, gra-

dove i cevovode, zajedno s njivama, pašnjacima, utrinama, krčevinama, voćnjacima i ribnjacima, svim tim mestima na kojima se oseća duh ljudske gladi – čini se kao da se čovek protegnuo na celo kopno (pa i svu vodu). Ostalo su planine, pustinje, ravnice, brda, šume i tundre, ledeni polovi... I još toliko toga van-ljudskog, time i bez-sudbinskog. Tih desetak-dvadeset procenata su sudbinski, i kuća pisca mora biti daleko od tako nametnute čovekove sudbine. Ne, nije to lako, nikada nije i nikada neće biti lako. Kuća pisca mora biti daleko od civilizacije, a opet negde iza ugla, dostupna posvećenima, nevoljnicima koji traže one važne, sudbinske i sublimne reči ili tek pukim radozalcima. Tu negde, ali daleko. Na nedostupnim mramornim liticama, ali do kojih se lako stiže, uskom stazom u zabrđe.

I sve ovo nas dovodi do piščeve kuće od peska i magle. Peščana kuća je Borhesov san, znači san svakog pisca. U maglama smo uvek zajedno s piscima, i u magli se najbolje skrivamo. Kuća u magli je skriveni piščev svet, nestalan a nepropadljiv, utišanih zvukova, mukle tišine unaokolo. Onda se okrećemo sebi i opet je svet gizdav i jak, nežan i zavodljiv, pun i prazan.